

УДК 330.15

В. І. Лазаренко,
доктор філософії в галузі економіки, завідувач відділу економіки природокористування
в агросфері, Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8376-4668>

Н. В. Зіновчук,

д. е. н., професор, Завідувач сектору екологічного менеджменту

Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3221-8173>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.29

АДАПТИВНІСТЬ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

V. Lazarenko,

PhD, Head of the Department of Economics of Nature Use in the Agricultural Sphere,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

N. Zinovchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Environmental Management Sector,

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

ADAPTABILITY OF THE MARKET OF ORGANIC PRODUCTS IN WARTIME CONDITIONS

У даному дослідженні здійснено оцінку сучасного стану ринкової кон'юнктури України в сфері органічного виробництва в умовах, що спричинені війною. Окреслено чинники деструктивного впливу на органічне сільське господарство України, а також визначені можливості подальшого розвитку екологічно безпечних сфер агропромислового комплексу України. Визначено ключові чинники та індикатори, що визначають подальший розвиток органічного сільського господарства в коротко- та довгостроковій перспективі з урахуванням повоєнного відновлення України. Здійснено аналіз чинників попиту на органічну продукцію в межах внутрішнього ринку, місце і роль органічного виробництва України в споживчій сфері Європейського Союзу та глобальне значення розвитку українського органічного сільського господарства для світової продовольчої безпеки. Запропоновано шляхи адаптації органічного сектору України до умов, що склалися.

In this study, an assessment of the current key indicators of the state of the market situation of Ukraine in the field of organic production in the conditions caused by illegal armed aggression by the Russian Federation was carried out. The factors of destructive influence on organic agriculture of Ukraine due to active military actions on the surrounding natural environment and agricultural resources, in particular, the occupation of part of the territory of Ukraine, the theft of part of the property of economic entities by Russian terrorists, as well as the possibilities of further development of ecologically safe spheres of the agro-industrial complex of Ukraine are outlined. The key factors and indicators determining the further development of organic agriculture in the short— and long-term perspective, taking into account the post-war recovery of Ukraine, have been determined. Attention is paid to the assessment of the current state of state support of the organic sector of Ukraine, and negative trends as of today regarding the behavior of state authorities of local and national significance are identified, and, accordingly, ways of improving state policy are proposed regarding the development of organic agriculture in terms of regulatory and legal support and stimulating function not only for the domestic environment, but also from the point of view of global importance. The main modern obstacles to Ukraine's achievement of the goals of the Green Deal in terms of the development of organic agriculture by 2030 and, accordingly, the consequences of the ongoing war are outlined. Ways to improve the system of state certification of organic land in Ukraine are proposed, taking into account strategic European integration processes in the country, key advantages and disadvantages are identified. An analysis of the factors of demand for organic products within the domestic market, the place and role of

organic production of Ukraine in the consumer sphere of the European Union, and the global significance of the development of Ukrainian organic agriculture for world food security was carried out. Ways of adapting the organic sector of Ukraine to the conditions caused by the war are proposed.

Ключові слова: органічне сільське господарство, продовольча безпека, Зелений курс, євроінтеграція, збалансований розвиток, економіка природокористування.

Key words: organic agriculture, food security, Green deal, European integration, balanced development, environmental economics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З кожним роком питання забезпечення населення Землі продовольством стає дедалі гострішим, оскільки населення земного шару збільшується в постійно зростаючій прогресії. При цьому досі залишається не вирішена проблема (ані на рівні окремих країн, ані на рівні ООН) доступу світового соціуму до продуктів харчування. Основними причинами такого стану є суттєва зростаюча деградація ресурсів сільського господарства, зокрема ґрунтів та бідність частини світового населення, які не можуть дозволити собі регулярний доступ до продуктів харчування. Органічне сільське господарство покликане вирішити одну з цих ключових проблем — забезпечення достатньої кількості продовольства шляхом застосування екологічно безпечного способу вирощування культур.

Україна має значний природо-ресурсний потенціал для виробництва та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності з світовими контрагентами. Однак, через незаконну збройну агресію російської федерації, Україна втратила частину підприємств та ґрунтів. А тому вадливо здійснити оцінку ринку органічної продукції в Україні і визначити ключові її зміни. Що й зумовило актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку органічного сільського господарства в наукових працях відомих учених: З. Варналія, Л. Гринів, М. Долішнього, В. Євтушевського, В. Кредісова, Г. Купалової, С. Покропивного, А. Садекова, В. Сизоненка, В. Шевчука, А. Чухна Н. Зіновчук, А. Раценко.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Узагальнення та визначення шляхів адаптації органічного ринку України до умов, що склалися та в період післявоєнної відбудови України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Саме органічне сільське господарство в Україні почало зароджуватися 1990-х рр зі здобуттям країною незалежності. З 2010 р. в усьому світі (а особливо в країнах Європейського Союзу) почали зароджуватися тренди до зростання уваги щодо проблем довкілля, свого власного здоров'я серед індивідів, а особливо — якістю продуктів харчування, які споживає людина. Це породило в подальшому формування відповідних екологічних потреб.

До 2014 року період в українському органічному сільському господарстві можна охарактеризувати як умовно названий "пілотний". Тобто, дрібні суб'єкти господарювання сільськогосподарського призначення переорієнтовували власну модель ведення бізнесу на органічну, оцінюючи переваги та недоліки, інші ризики, а також рівень рентабельності, купівельну спроможність внутрішнього ринку, а також загальне прагнення більшості українського соціуму до задоволення такого роду потреб. Саме починаючи з 2014 року почалося активна фаза сертифікації органічних підприємств міжнародними організаціями FIBL та IFOAM.

Попри вже тоді початок збройної агресії росії проти нашої держави, загальна тенденція росту обсягу ринку та кількості сертифікованих органічних господарств мала позитивну динаміку. Так, зокрема у 2016 році обсяг ринку органічних продуктів в Україні вже становив \$30 млн. А позитивні зрушення в оновленій нормативно-правовій базі (як-от прийнятий Закон

Таблиця 1. Розріз найбільших областей за площею органічних сільськогосподарських угідь станом на кінець 2022 року

Область	Загальна площа сільськогосподарських земель органічного і перехідного статусу, га	Площі сільськогосподарських земель під органічним статусом	Кількість операторів
Житомирська	36796	36077	24
Запорізька	32072	24747	12
Херсонська	29413	29250	14
Одеська	40831	38729	40

Джерело: сформовано на основі [6].

України "Про органічне виробництво") давали всі підстави до ще більшого росту.

Однак, на жаль, у 2022 році російська федерація розпочала активну фазу повномасштабного вторгнення на територію української держави. В результаті бойових дій, частина агропідприємств, у тому числі органічного спрямування були пошкоджені або знищені в наслідок обстрілів. А також частина органічних сільськогосподарських угідь та підприємств до цих пір перебувають під окупацією державо-агресором.

Всі ці події, які мали місце, здійснили безпосередній вплив на показники ринкової кон'юнктури, а також на те, яку подальшу стратегію розвитку та відновлення органічного сільського господарства слід обрати як на рівні держави, так і на рівні місцевих об'єднань, а також на рівні окремих суб'єктів господарювання.

Згідно офіційних даних Міністерства аграрної політики та продовольства, варто виділити 4 найбільші області, в яких найбільша площа сертифікованих органічних господарств у відповідності до міжнародних норм (Таблиця 1).

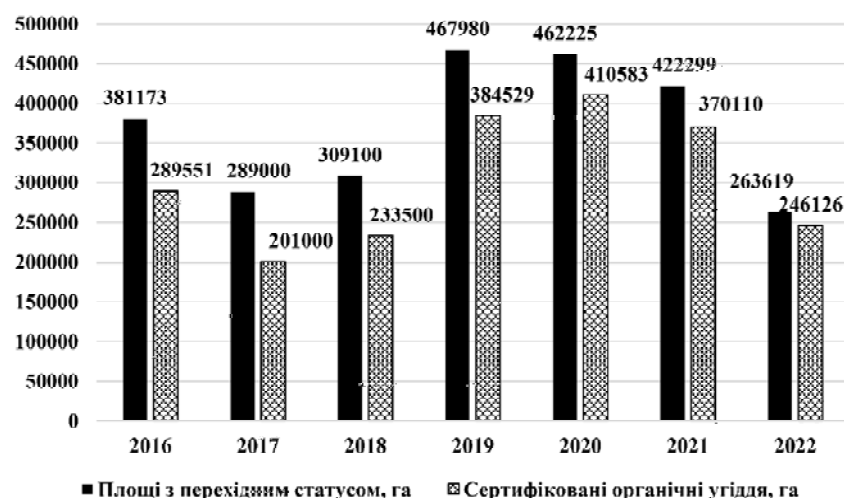

Рис. 1. Загальні площі сільськогосподарських угідь, зайняті під органічне виробництво

Джерело: сформовано автором за даними [6].

Як видно з таблиці, що подано вище, що найменше 2 області і, відповідно, 26 господарств (Запорізької та Херсонської області) перебувають або в окупації, або під постійними обстрілами, а також в зоні найінтенсивніших бойових дій станом на цю мить. Не менш проблемним регіоном на сучасному етапі є Одеська область, адже починаючи з червня 2023 року саме ця область піддається найбільш інтенсивним ракетним обстрілам саме по сільськогосподарській інфраструктурі, яка в свою чергу має 40 суб'єктів господарювання, які здебільшого зайняті у вирощуванні фруктів та овочів, ягід — групи товарів, які в перспективі можуть бути конкурентоспроможними на зовнішніх ринках.

Також окремо варто виділити Херсонську область. Лівобережжя Херсонської області досі перебуває під окупацією, а також обидві частини області досить серйозно (і в контексті сільськогосподарських ресурсів, і в соціальній сфері) постраждали внаслідок підризу російськими терористами Каховської гідроелектростанції. В результаті теракту частина сільськогосподарських земель є не придатною для ведення сільськогосподарської діяльності і потребує заходів з реабілітації. А тому відновлення цих земель має стратегічне значення для держави як з точки зору морально-етичної, так і з соціальної, а також для повноцінного розвитку органічної галузі у якості серйозного конкурента на зовнішніх ринках.

Щодо загальної динаміки площ сертифікованих органічних угідь, то варто відзначити, що до кінця 2021 року спостерігалась чітка тенденція в арифметичній прогресії до збільшення сертифікованих площ. Однак, як вже зазначалося, у 2022 році цей показник різко знизився (рис. 1).

Найбільша кількість сертифікованих земель припадає на період 2018—2019 рр. Це пов'язано з тим, що в цей період міжнародними організаціями, які здійснюють сертифікаційні функції, був здійснений аудит для так званих "третіх країн" на відповідність щодо норм вирощування органічної продукції. Очевидно, що набутий статус України в якості кандидата на вступ до Європейського Союзу відкриває більш ширші можливості в питанні спрощення процедури сертифікації земель органічного сільського госпо-

дарства, а також відкриває можливості у збільшенні торгівельних квот для ринків країн Європейського Союзу.

Виходячи з цього, аналогічна ситуація із операторами ринку органічної продукції. Ситуація в даному аспекті прямо залежна від ситуації із сертифікацією земель. В Україні станом на кінець 2022 року діє лише 380 сертифікованих органічних операторів ринку (рис. 2).

Аналогічний висновок можна зробити щодо безпосередньої реалізації органічної продукції загалом. Станом на кінець 2022 року Україна вже займала ринкову частку в 9% від загального імпорту Європейського Союзу, а загальний обсяг реалізації продукції в натуральній величині склав трохи більше 6 тис. тон. Забезпечення такого показника в досить складний період для української держави є черговим підтвердженням того, що даний напрямок необхідно відновлювати та покращувати інвестиційний клімат в середині (рис. 3).

Відповідно, прямо-пропорційна динаміка у грошовому еквіваленті (рис. 4).

Через початок активних бойових дій, а також як наслідок — блокування основних логістичних артерій або переведення транскордонних магістралей та залізничного сполучення в режим воєнного стану, експорт до основних ринків європейських країн значно скоротився у 2022 році. А в результаті втрати населення частини доходів та змін пріоритетів у споживчому кошику, попит саме на органічні продукти харчування значно скоротився, що й відображає даний графік. Однак, в той же час варто відмітити, що завдяки деокупації територій, відновлення роботи підприємств і організацій, а також з оптимізацією логістичних шляхів, у 2023 році спостерігається очевидний прогрес в рості ринку органічних продуктів харчування.

В якості підтвердження сказаного, необхідно звернути увагу на баланс експорту на зовнішні ринки. На відповідній діаграмі буде відображено значне падіння обсягу експорту у порівнянні з 2019 роком (рис. 5).

Виходячи з натурального вираження даного показника, необхідно відобразити його і у грошовому еквіваленті. Тут необхідно зазначити про цікаву закономірність: попри зменшення натураль-

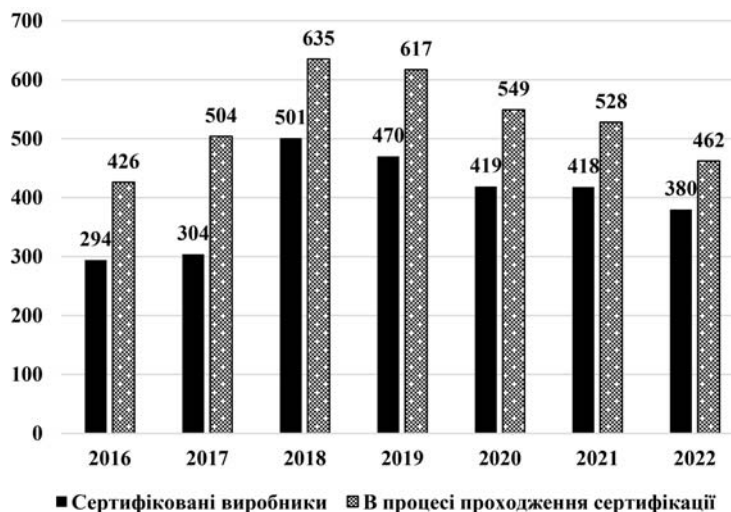

Рис. 2. Кількість виробників органічної сільськогосподарської продукції станом на кінець 2022 року

Джерело: сформовано автором за даними [6].

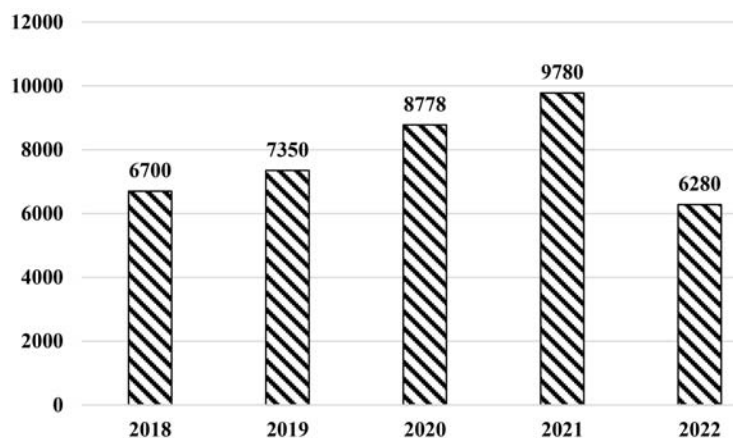

Рис. 3. Динаміка реалізації органічної продукції в натуральному вираженні, тон

Джерело: сформовано автором за даними [6].

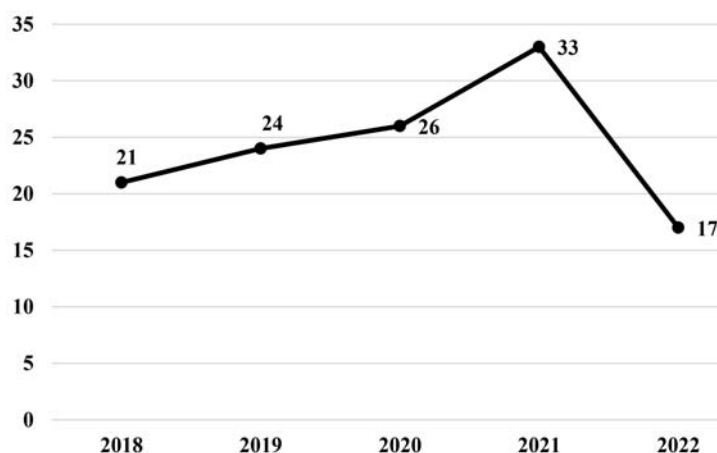

Рис. 4. Динаміка реалізації органічної продукції в грошовому вираженні, млн дол

Джерело: сформовано автором за даними [6].

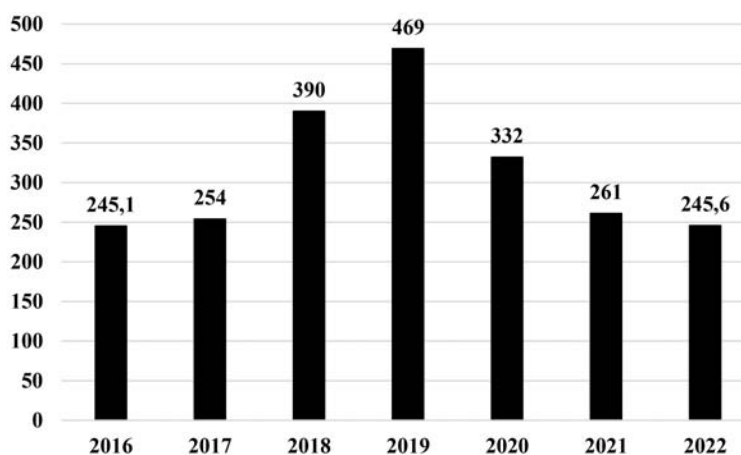

Рис. 5. Динаміка обсягів експорту органічної продукції, тон

Джерело: сформовано автором за даними [6].

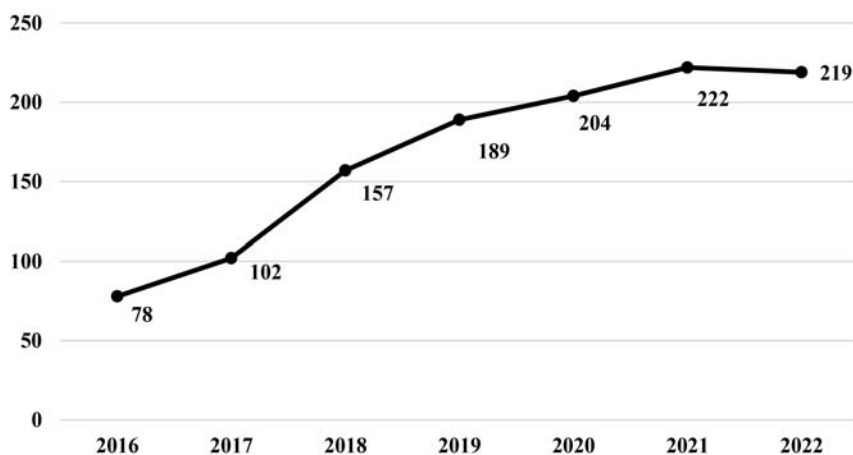

Рис. 6. Динаміка зміни обсягів експорту в грошовому еквіваленті, млн дол.

Джерело: сформовано автором за даними [6].

ного обсягу експорту органічної продукції, Україна, у найскладніший рік своєї незалежності отримали від експорту продукції на \$30 млн

і до війни і, відповідно, під час залишається велика проблема з сертифікацією операторів ринку. Можна сміливо відзначити, що на сьогоднішній день нормативно-правова база України має низку

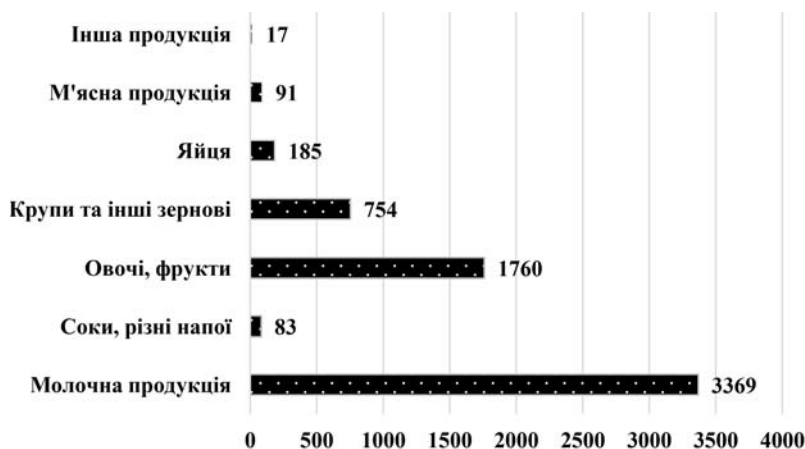

Рис. 7. Обсяг реалізації різних груп товарів органічної продукції на внутрішньому ринку за 2022 рік, тон

Джерело: сформовано автором за даними [6].

більше, ніж за 2019 рік при рекордному для неї експорту (рис. 6).

Від оцінки зовнішніх ринків необхідно оцінити кон'юнктуру внутрішніх. Аналізуючи ситуацію на внутрішньому ринку необхідно відзначити, що загальний обсяг реалізації товарів по всій території України склав 627 млн грн, з яких 320 отримано лише від реалізації молочної продукції. Здебільшого українські споживачі традиційно купують крупи, молочну продукцію та овочі і фрукти, тому що по-перше — це універсальні товари, які необхідні для кожного індивіда, а по-друге — квінтесенція впізнаваності бренду продукту харчування як органічної завжди (в межах території України) асоціюється саме з такою групою та номенклатурою товару. В натуральному вираженні ситуація на ринку виглядає наступним чином (рис. 7).

Відповідно, тут простежується закономірність щодо грошового вираження зазначеного показника (рис. 8).

Також аналізуючи стратегічні перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні, то варто відмітити, що і до війни і, відповідно, під час залишається велика проблема з сертифікацією операторів ринку. Можна сміливо відзначити, що на сьогоднішній день нормативно-правова база України має низку недоліків і проявляється низькою ефективністю у питання розвитку органічного виробництва, а також в імплементації норм, які зазначені в тексті Асоціації. З законодавчої точки зору, протягом тривалого часу виробництво та обіг органічних сільськогосподарських продуктів в Україні не регламентувалося в правовому полі. І це відповідним негативним чином відзначилося на ринку органічної продукції, а саме тим, що цей ринок був перенасичений

неякісною продукцією, що маркувалася як органічна або екологічна, проте за своїми характеристиками не відповідала міжнародним органічним стандартам. Таким чином, довіра з боку споживачів продовжує бути на низькому рівні, що спричинило втрати частки ринку та виходу окремих підприємств з нього.

У зв'язку з цим позитивним зрушенням стало прийняття Закону України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" від 10 липня 2018 року № 2496-VIII. Цей Закон визначає основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, засади правового регулювання органічного виробництва, обігу органічної продукції та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності центральних органів виконавчої влади, суб'єктів ринку органічної продукції та напрями державної політики у зазначених сферах.

Слід зазначити, що великого значення набула міжнародна співпраця в органічному виробництві:

— Проектом "Німецько-українська співпраця в галузі органічного землеробства".

— Проектом ЄС "Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні".

— Швейцарсько-українським проектом "Розвиток органічного ринку в Україні", що впроваджується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації через Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO) (до 2018 року).

— Швейцарсько-українська програма "Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України", що фінансується Швейцарією та впроваджується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) у партнерстві із SAFOSO AG (Швейцарія) та іншими міжнародними проектами та програмами.

Проте незважаючи на прийняття Закону України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" на сьогоднішній момент велика кількість підзаконних актів та норма-

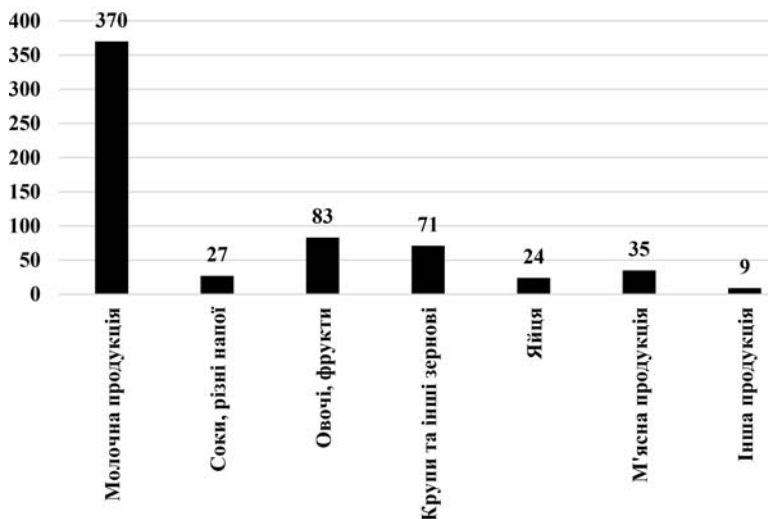

Рис. 8. Грошовий еквівалент реалізації окремих груп органічних товарів на внутрішньому ринку України за 2022 рік, млн грн

Джерело: сформовано автором за даними [6].

тивної бази, що стосуються повноцінного функціонування закону ще не розроблені, або не затверджені, в тому числі процедур контролю і реєстрації як операторів органічного виробництва, так і акредитації сертифікаційних органів.

Також варто зазначити, що Законом України "Про державний контроль за використанням та охороною земель" передбачає проведення обов'язкової агрохімічної паспортизації земель. Результатом проведеної паспортизації є агрохімічний паспорт поля, земельної ділянки сільськогосподарського призначення, розробка якого здійснюється з метою державного контролю за зміною показників родючості, забруднення ґрунтів токсичними речовинами і радіонуклідами, раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Таким чином, паспортизація земель сільськогосподарського призначення підводить до ключової проблеми європейського органічного сектору — екологічна безпека. Для європейських громадян на сьогоднішній день головною проблемою є якісне та безпечне харчування. Однак, за останнє десятиліття частка витрат пересічних споживачів на якісну та безпечну їжу зменшувалася, що зумовило зменшення ціни на продукти харчування і, відповідно, низькі доходи фермерів. Органічне землеробство характеризується порівняно високою собівартістю, оскільки органічні фермери оперують у своїй діяльності природними процесами та речовинами, без використання синтетичних продуктів. Проте, навіть в європейських країнах, де спостерігається

відносно високий рівень громадської самосвідомості, спостерігається наявність підприємств, які ведуть недобросовісні "правила гри", називаючи власну продукцію органічною, проте в дійсності не відповідає жодним нормам органічного виробництва.

Дана проблема є актуальною для України, де такого роду виробники користуються вищезазначеними прогалинами в законодавстві, штучно завищуючи ціну на "квазіорганічну" продукцію. І в даному випадку, розроблений проект покликаний на вирішення даної проблеми також, а тому Україна може використати це у якості можливості.

Згідно даного проекту розвитку виробництва, Європейський Союз має намір здійснювати розвиток за трьома напрямками:

1) Збільшити кількість споживання органічної продукції;

2) Збільшити виробництво та споживання органічної продукції, охопити 25% сільськогосподарських угідь під органічним землеробством до 2030 року, а також значно збільшити органічну аквакультуру.

3) Забезпечення сталого розвитку і підвищення ролі органічного виробництва у вирішенні екологічних проблем.

Ще одним не менш важливим проблемним аспектом в контексті євроінтеграції та розвитку органічного сектора є проблема формування, акредитації і подальшого функціонування органу з оцінки відповідності. Це в першу чергу пов'язано з тим, що вищезгаданий орган не має конкретних законодавчих вимог до своєї діяльності і найголовніше — відсутність процедури підтвердження критеріям органічності продукції.

Відсутність національної системи сертифікації робила неможливим залучення більшої кількості споживачів до вже сформованого ринку органічних продуктів тому що переконати споживачів у тому, що цей продукт за який вони сплачують є органічним було складно. Так, на даний момент на території України діють 17 міжнародних організацій з саме сертифікації органічної продукції і вони мають повноваження надавати виробнику оцінку відповідності даної продукції. Проте така оцінка не може стати аналогом національної системи. Крім того, витрати на дану оцінку для більшості виробників органічної продукції є економічно невигідним. В результаті чого внутрішній ринок й до нині перенасичений низькоякісною продукцією, а наявність органічного маркування на товарних упаковках є

лише елементом недобросовісного маркетингу.

З вищевикладеного слід зробити висновок, що як в економічному так і в соціальному аспекті для підвищення конкурентоспроможності і ефективного ведення своєї діяльності для вітчизняних аграрних підприємств необхідною умовою є неухильне дотримання "правил гри", а саме — повністю слідувати нормам законодавства та відповідних нормативно-правових актів, доктрин, що діють на території країн Європейського Союзу. Проте, незважаючи на те, що прийняття даного Закону є кроком вперед в контексті розвитку органічного виробництва, одна з ключових проблем залишається неврегульованою і невирішеною, а саме — державна підтримка виробників. Особливої ваги дана проблема набуває саме в контексті євроінтеграції.

Особливої актуальності дана складова набуває саме за умови органічного виробництва. Адже в умовах сьогодення з урахуванням концепції сталого розвитку, а також занепокоєння ряду провідних країн станом своїх природних ресурсів, якістю продуктів харчування, рівнем екологічної та продовольчої безпеки зумовило перегляд і як наслідок зміну курсу розвитку європейського, та світового в цілому, вектора розвитку аграрної галузі — з традиційної до екологічно безпечної. Європейським Союзом на перше місце були поставлені стратегічні суспільні цілі і в результаті була сформована система з чітко визначеними пріоритетами та дієвими механізмами її реалізації — Спільна аграрна політика ЄС (Common Agricultural Policy).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Неспропорокована збройна агресія росії проти України спричинила низку проблем в органічному сільському господарстві. Події останнього періоду повномасштабної війни показали важливість стратегічного значення українських агресивних ресурсів для світового сільського господарства та забезпечення населення землі необхідним продовольством. Очевидно, що в післявоєнний період екологічно орієнтовані напрямки сільськогосподарського виробництва будуть в пріоритеті, оскільки Україна має значний потенціал для цього. Крім того, це є обов'язковою умовою досягнення цілей "Зеленого курсу" особливо в контексті роз-

гляду України як кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Подальші дослідження за даною тематикою необхідно спрямовувати саме в напрямку вирішення фундаментальних проблем, про які відзначалося в ході даного дослідження, а також щодо практичних кроків до досягнення Україною взятих на себе зобов'язань.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Федерація органічного руху в Україні — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-41-21>

3. Vladyslav lazarenko. Analysis of World Market of Organic Products in the Context of Enviromental Marketing. Kobe Gakuin Economic Papers, 2018, № 3, Vol. 50, pp. 159—167.

4. Лазаренко В.І., Вдовіченко А.В., Терновий Ю.В., Качковський О.О., Федоречко М.В. Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні в умовах європейського зеленого курсу. Економіка АПК, 2021, № 9, С. 31. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202109031>

5. В.І. Лазаренко. Сучасні передумови формування суспільної екологічної цінності за біхевіористичним підходом. Агроекологічний журнал, № 2, 2022 с. 118—123. <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263327>

6. Органік info [офіційний сайт]. Режим доступу: <https://organicinfo.ua>

7. Принципи органічного сільського господарства. URL: http://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_ukrainian_web.pdf (дата звернення: 06.01.2018).

8. Про державний контроль за використанням та охороною земель [Електронний ресурс] Закон України від 19 липня 2003 року № 963-IV. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.

9. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: проект Закону України. URL: rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 (дата звернення: 06.01.2018).

10. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сирови-

ни [Електронний ресурс] Закон України від 03.09.2014 № 425-VII — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 25 Sept 2023).

2. Federation of organic movement in Ukraine (2023), available at: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-41-21> (Accessed 25 Sept 2023).

3. lazarenko, V. (2018), "Analysis of World Market of Organic Products in the Context of Enviromental Marketing", Kobe Gakuin Economic Papers, vol. 3, no. 50, pp. 159—167.

4. Lazarenko, V.I. Vdovichenko, A.V. Ternoviy, Yu.V. Kachkovs'kyj, O.O. and Fedorechko, M.V. (2021), "Prospects for the development of organic production in Ukraine under the European green deal", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 31. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202109031>

5. Lazarenko, V.I. (2022), "Modern prerequisites for forming social environmental value according to behavioristic approach", Ahroekolohichnyj zhurnal, vol. 2, pp. 118—123. <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263327>

6. Orhanik info (2023), available at: <https://organicinfo.ua> (Accessed 25 Sept 2023).

7. IFOAM (2005), "Principles of Organic Agriculture", available at: http://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_ukrainian_web.pdf (Accessed 25 Sept 2023).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On State Control over Use and Protections of Lands", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15> (Accessed 25 Sept 2023).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Draft Law of Ukraine "On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products", available at: rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 (Accessed 25 Sept 2023).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "About the production and circulation of organic agricultural products and raw materials", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (Accessed 25 Sept 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.10.2023 р.